

ETNOMETODOLOGIA — O CONCEPȚIE CARE-ȘI PROPUNE VALORIZAREA CUNOAȘTERII COMUNE ÎN CUNOAȘTEREA OMULUI ȘI A SOCIETĂȚII

Dr. GHEORGHE RÂPEANU

O orientare teoretică distinctă în cadrul sociologiei cu caracter fenomenologic o reprezintă etnometodologia, reprezentată, între alții, de Harold Garfinkel, Jack Douglas, Aaron Cicourel, Erving Goffman etc. O asemenea orientare și-a propus să elimine bariera „artificială” dintre cunoașterea științifică și cea comună, apreciind că sociologii trebuie să efectueze o descriere a vieții sociale cotidiene care să nu difere de explicația pe care o au actorii sociali înșiși despre această viață socială.

Etnometodologia pleacă de la premisa fundamentală că viața socială constituie un proces dinamic în cursul căruia oamenii ordonează în mod simbolic realitatea, construind diferite imagini asupra ei, încărcate de sens. De aceea, cercetările etnometodologice pun accentul pe studierea metodelor prin intermediul cărora oamenii schimbă între ei diferite semnificații, interpretând realitatea socială și făcând cunoscută această interpretare celorlalți. Harold Garfinkel, unul dintre cei mai reprezentativi fondatori ai etnometologiei, sublinia că marea majoritate a cercetărilor în acest domeniu au ca scop principal cunoașterea modului în care „activitatea cotidiană a oamenilor se orientează către acele metode care permit analiza acțiunilor și condițiilor practice, a cunoștințelor concrete asupra structurilor sociale”. Etnometodologia — sublinia Harold Garfinkel — este „un studiu organizațional al cunoașterii oamenilor în relațiile lor cotidiene obișnuite, a propriilor lor întreprinderi organizate, în care această cunoaștere este tratată de noi ca parte a aceleiași situații care-i dă cunoașterii funcția ei ordinatorie”⁹. Accentul principal în etnometodologie este pus pe studiul cunoașterii sociale prin intermediul metodelor de observație ale simțului comun. O asemenea cunoaștere — subliniază etnometodologii — cuprinde trei fenomene relativ distincte: a. *stocul de cunoaștere* aflat la dispoziția actorului social și care cuprinde totalitatea definițiilor, indicațiilor, regulilor și normelor sociale cu ajutorul cărora el poate înțelege ce se întâmplă în lumea socială din care face parte; b. *atitudinea „naturală” a vieții cotidiene*, care reprezintă un gen de „mediu” (environment) factual, sintetizând cunoașterea și experiența actorilor sociali cu privire la lumea socială; c. *practicile gândirii simțului comun*, prin

⁹ Harold Garfinkel, *The Origins of the Term „Ethnometodology”*, London, Penguin, 1974, p. 18.

intermediul cărora lumea socială este cunoscută și experimentată, ca o lume a intersubiectivității umane, a întâlnirii dintre experiențe și semnificații subiective.

Deși aceste trei fenomene sunt considerate de către sociologie ca fiind doar categorii reziduale și nu constitutive, etnometodologii apreciază că ele sunt veritabile părți constitutive atât ale discursului științific, cât și ale cunoașterii sociologice cu caracter profan. Fiecare actor social are o „viziune sociologică” asupra lumii sociale în care este plasat, etnometodologie fiind, un gen de „sociologie a sociologiei simțului comun”.

H. Garfinkel aprecia, în acest sens, că „studiile etnometodologice analizează activitățile cotidiene cu metode ale membrilor (unei colectivități — subl. n.1) pentru a realiza aceleași activități — vizibile — raționale și raportate la toate scopurile practice, adică «evaluabile» ca forme de organizare a activităților cotidiene obișnuite”.¹⁰

Studiul celor trei fenomene are importanță atât din punct de vedere metodologic, pentru a dezvălui caracterul „convențional” al procedeelelor sociologice tradiționale, cât și din punct de vedere teoretic pentru a evidenția rolul cunoașterii comune, de „bun simț” în viața socială. Viața socială este emina-mente practică, arată etnometodologii, și este guvernată de intersubiectivitate, în sensul că ea este „construită” chiar în cursul relațiilor și interacțiunilor umane cu caracter cotidian, care constituie veritabila esență a realității sociale. Pentru acest motiv, având o infinită valoare practică, studiul cunoașterii comune (profane) ajută pe sociologii de inspirație etnometodologică să evidențieze diferitele structuri și tipuri sociale în funcție de schimbările posibile în sistemul de organizare al interacțiunilor socioumane.

În concepția etnometodologilor, în primul rând a lui H. Garfinkel, analiza sensului și a limbajului are o importanță fundamentală, întrucât relevarea sensului unui comportament sau al unei situații sociale este legată indisolubil de expresia sa lingvistică. Din acest punct de vedere, o situație care implică comportamentul social este înțeleasă cu atât mai clar, cu cât oamenii și-o formează verbal în mod stăruitor și și-o comunică mai des. Garfinkel susține nu numai că indivizii atribuie semnificații unei situații anumite, pe care și le transmit în mod reciproc, dar și faptul că aceste două procese sunt identice. De aceea, relevarea sensului unei situații și comunicarea acestui sens sunt procese concomitente. Sensul situației nu se relevă decât în comunicarea ei altor indivizi sociali. Procede-eele de reconstituire a interacțiunilor sunt identice cu descrierea lor. Există chiar o echivalență între „înțelegerea” situației și „explicația” ei. Concepția etnometodologilor susține, între altele, teza despre determinarea contextuală sau situațională a sensurilor.

Distanțându-se de concepțiile behavioriste, etnometodologii iau în considerare o așa-numită „funcție indicatoare” (indexibility) a limbajului, conform căreia cuvintele nu au numai o semnificație generală, ci și un sens special, indi-

¹⁰ Harold Garfinkel, *Studies in Ethnometodology*, New Jersey, Englewood Cliffs, 1967, p. VII.

vidualizat într-o situație distinctă, în contextul unor enunțuri aparte. Conținutul acestor enunțuri este definit de situația în care au fost localizate. Garfinkel face, din acest punct de vedere, apel la teoria jocului, ale cărei reguli fundamentale servesc fiecărui „jucător” drept schemă de interpretare, datorită căreia poate cunoaște și interpreta conduitele altor jucători și propria conduită. Aceste reguli ale jocului conturează un complex de alternative, jucătorii (actorii sociali) așteptându-se ca acest complex de alternative să devină obligatoriu, în aceeași măsură ca și pentru partenerii lor, în timp ce sunt conștienți că ei înșiși sunt obiectul unor expectații similare din partea „adversarilor”. În afara acestui complex de „reguli fundamentale” trebuie adoptate și „reguli preferențiale” care contribuie, în ultimă instanță, la constituirea caracteristicilor jocului, la relevarea eficienței și a valorilor lui estetice. În ceea ce privește „regulile preferențiale” există libertatea de alegere în sensul că ele permit ca unele situații comportamentale sau sociale să fie interpretate drept manifestări „normale”, adică „naturale”.

Acest model al jocului, care are drept scop analiza procesului de înțelegere a structurii unei situații, a fost criticat de alți etnometodologi, printre care A. Cicourel¹¹ care a arătat că situațiile ce apar în cursul unui joc nu sunt similare celor din viața cotidiană. În primul rând, situațiilor cotidiene, în opoziție cu cele de joc, nu li se poate prevedea o desfășurare limitată în timp. În al doilea rând, „regulile situațiilor obișnuite nu se remarcă prin aceeași rigoare convențională ca în cazul jocurilor, în care încălcarea regulilor fundamentale determină imposibilitatea continuării lor”¹².

De fapt, în situațiile de viață cotidiene, regulile sunt supuse diferitelor transformări aduse de inițiativa actorilor sociali. De aceea, Garfinkel a încercat să evite dificultățile generate de aplicarea teoriei jocului la situațiile cotidiene, punând accentul pe situațiile „normale” în care regulile sunt aplicate în mod practic și creativ.

La rândul său, A. Cicourel și-a dezvoltat propriile idei pornind de la modelul modificat al gramaticii „generative” a lui Chomsky. Acest model se referă la capacitatea sau competența celui „ce vorbește” și a celui „care ascultă” de a realiza și înțelege enunțurile acceptate („corecte” din punct de vedere gramatical) pe baza așa-numitului principiu al „structurii de profunzime”.¹³ Această structură precede enunțul prin intențiile celui „care vorbește”. Apoi, prin intermediul regulilor de transformare, structura de profunzime este modificată și apar în consecință, enunțurile corecte („structura de suprafață”). Prin analogie cu cele două nivele ale analizei din gramatica transformațională, Cicourel a distins două tipuri de reguli ale interacțiunii sociale. Structurii de suprafață a enunțului îi

¹¹ Aaron V. Cicourel, *Language Use and School Performance*, New York, Academic Press, 1974, p. 225–232.

¹² Aaron Cicourel, *Cognitive Sociology*, London, Penguin, 1973, p. 18.

¹³ Aaron Cicourel, *Basic and Normative Rule in the Negotiation of Statut and Role*, în rev. „Recent Sociology”, nr. 2, 1970; *The Acquisition of Social Structure: Toward a Development Sociology of Language and Meaning*, în *Understanding Everyday Life*, Chicago, Aldine, 1970.

corespunde ordinea normativă a interacțiunii, iar structurii de adâncime îi corespunde sentimentul ordinii sociale fundamentale, adică al structurii sociale. De aceea, Garfinkel, a denumit cercetarea etnometodologică „Sociologie cognitivă”, noțiune care demonstrează interesul pentru procesul cunoașterii ca tip de interacțiune și ca principal conținut al practicilor de rutină ale vieții cotidiene¹⁴.

În felul acesta se evidențiază faptul că etnometodologia nu reprezintă o orientare unitară, ci un ansamblu de interpretări diferite, chiar divergente. Există, astfel, două variante ale etnometodologiei: una bazată pe metoda „documentării” dezvoltată de H. Garfinkel și alta bazată pe proceduri „interpretative”, elaborată de A. Cicourel.

Există, de asemenea, etnometodologi care urmează o linie personală, interpretând, adeseori, în mod personal, punctele de vedere dezvoltate de Garfinkel, Cicourel sau chiar Schutz.

Etnometodologia are, oricum, „rădăcini intelectuale” de mare vigoare teoretică, între care cele mai importante provin din conceptele fenomenologice ale lui E. Husserl, A. Schutz sau din gramatica generativă transformațională a lui N. Chomsky.

Din aceste surse provine și tema centrală a investigației etnometodologice: maniera în care, acționând, oamenii acordă un sens structurii sociale.

Este vorba, aici, de perceperea realității sociale ca un gen de entitate „naturalistă”. A da sens structurii sociale înseamnă a-i acorda acesteia un caracter factual, utilizând două proprietăți esențiale ale comportamentului social uman: „caracterul indicativ” (indexicabilitatea) și „caracterul reflexiv” (reflexivitatea). Aceasta înseamnă că obiectele și evenimentele social-umane sunt, întotdeauna, „indici” ai unei realități mai profunde în care ele nu există decât în calitate de manifestări contextuale.

Atunci când se spune, de exemplu, „acest copil gândește ca un om matur” se indică, de fapt, prin aceasta o realitate subiacentă, „maturitatea” și se acordă un sens comportamentului copilului, raportându-l la această realitate. Fără o asemenea raportare comportamentul copilului ar rămâne ceva straniu de neînțeles și, de cele mai multe ori, absurd. Pe de altă parte, aprecierea menționată este reflexivă într-un dublu sens: în primul rând, comportamentul copilului apare ca o „reflectare” a maturității: în al doilea rând, maturitatea nu are sens decât raportată la comportamentul actual (real) al copilului. În mod real, dublul sens al reflexibilității și caracterul indicativ (indexicabilitatea) fenomenelor sociale fac posibilă ordinea socială. Pentru etnometodologi, problema ordinii sociale nu este, deci, a structurii de statusuri ori roluri (ca în concepția funcționalistă). Regulile, normale, instituțiile sociale nu au un statut cauzal în explicația sociologică, spun etnometodologii. Nu ele fac posibilă ordinea socială. Ele sunt doar „metode” sau „instrumente” prin care oamenii clasifică, descriu și evaluează ceea ce fac ei sau fac ceilalți. De aceea, obiectul special al studiului etnometodologic îl constituie „practicile cotidiene” utilizate de oameni pentru a descrie

¹⁴ *Idem*, p. 19.

realitatea lor cotidiană. Iar această descriere, permanent elaborată și reelaborată, neuniformă și contradictorie, reprezintă ordinea socială la care se raportează toate conduitele și acțiunile umane. Descrierea etnometodologică, echivalentă cu ordinea socială, reprezintă un ansamblu de practici ale „înregistrării” și de „înregistrări sociale”. Cele mai importante sunt practicile de utilizare a regulilor, a motivelor și tipurilor sociale, folosite de membrii societății ca metode de înțelegere a comportamentului și metodele de „secvențializare” a conversațiilor în viața socială.

Subiectivitatea lumii sociale este, de fapt, premisa „obiectivității” ei etnometodologice. În ansamblul ei, concepția etnometodologică este un gen de teorie „solipsistă” despre societate, care privește lumea socială ca o creație subiectivă (intersubiectivă). Pentru acest motiv, cunoașterea comună este la fel de validă pentru etnometodologi ca și cunoașterea științifică, specializată, a lumii sociale sau a comportamentului social.

Etnometodologia constituie o concepție sociologică interpretativă, bazată pe ideea imposibilității stabilirii oricărui criteriu empiric care să poată evalua adevărul oricărei teorii cu privire la om și la societate. De aceea, aspirațiile tradiționale ale sociologilor pozitivistice de a fi obiective și, deci, științifice — subliniază etnometodologii — nu pot fi realizate. Orice generalizare teoretică este imposibilă, deoarece comportamentul social și viața socială implică evenimente irepetabile. Orice interpretare de către sociolog a unei situații sociale constituie, de fapt, o acțiune practică care apare numai într-un context particular și se referă strict la acest context. De aceea, nici o semnificație trans-situatională (lege, regularitate, principiu) nu poate fi presupusă, demersul pozitivist în științele social-umane fiind de neconceput.

Interpretarea etnometodologică eșuează, însă, în subiectivism și solipsism, având ea însăși o serie de dificultăți în ceea ce privește stabilirea unui contact riguros cu propriul său obiect, care este realitatea cotidiană. Analiza mijloacelor și a căilor prin care are loc procesul de interpretare trebuie supusă, de fapt, aceluiași rigori metodologice prin care are loc interpretarea însăși. Este nevoie, în primul rând, de o interpretare a modului în care un prim investigator realizează o primă interpretare. Această interpretare trebuie însă supusă rigorilor metodologice menționate. În al doilea rând, este nevoie de altă interpretare a unui alt investigator ș.a., procesul de interpretare a tuturor interpretărilor realităților social-umane derulându-se într-o regresie spre infinit. De aceea, etnometodologia nu reușește să stabilească criterii valide în interpretarea omului și a societății¹⁵.

¹⁵ Sorin M. Rădulescu, *Ipoteză și euristică în cunoașterea socială*, Edit. Academiei, 1994, p. 103.